

MALEBRANCHE'DA TANRI'NIN VARLIĞI VE DELİLLENDİRİLMESİ SORUNU

God's Being in Malebranche and Confirming His Evidence

Dr. Haydar DÖLEK
Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
e-posta: hdolek@firat.edu.tr

Özet: Malebranche felsefesinin temelini, hakikatin araştırılmasında duyu ve duyguların doğru sonuçlara ulaştırmayacağı, bu nedenle de zihin ve aklın çok büyük öneme sahip olduğu yolundaki düşünceye dayandığı söylenebilir. Öte yandan bizzat Malebranche'in, kendisini mistisizme vermiş bir düşünür olmasından dolayı bütün düşüncesini Tanrı-insan arasındaki ilişkide yoğunlaştırmış olduğu görülmektedir. İnsanın yaratıcısına bağlılığının hemen her alanda söz konusu olduğu gibi bir anlayıştan hareketle vesilecilik (occasionalism) düşüncesini savunan Malebranche, Tanrı'nın yardımı olmaksızın ruhun ve dolayısıyla insanın hakikati bulamayacağını düşünmüş ve buradan hareketle bazı teoriler ileri sürmüştür. Biz de bu makalede, Malebranche'in ileri sürdüğü teorilerden Tanrı'nın varlığı problemi ve delillendirmesi üzerinde duracağız.

Anahtar Kelimeler: Malebranche, Tanrı, Vesilecilik, Ontolojik delil.

Abstract: That the feelings and senses wouldn't deliver to the accurate, results to research the reality of the foundation of Malebranche's philosophy, it could be said that it is based on the ideas of the mind and mental that are extremely important. On the other hand, owing to giving himself to the mysticism, it is observed that Malebranche concentrated himself on the relationship of human with God entirely. Malebranche who supports the idea of occasionalism which is linked with human's loyalty to their God in every field, thinks that people won't be able to find the reality without God. That's why, people put forward some theories. In this article, we will dwell on the problem of God's being and confirming His evidence with the theories put forward by Malebranche.

Key Words: Malebranche, God, Occasionalism, Ontological Argument.

Felsefenin üç temel problemi tabiat, insan ve Tanrı'nın varlığı meselesidir. Zira insan, içinde yaşadığı dünyada her zaman için kendi varlığını gerekçelendirme çabası içinde olmuş ve bu çaba onu aşkın (transandantal) bir varlığın mevcudiyeti düşüncesine ulaştırmıştır. Nitekim tabiat filozofları olarak nitelendirilen Sokrates öncesi ilk çağ düşünürlerinin üzerinde önemle durduğu, insanın ve evrenin mahiyeti ve nasıl var oldukları gibi sorular, bunların varlıklarını çeşitli biçimlerde açıklama gayreti gösteren düşüncelerin ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Bu nedenle Tanrı'nın varlığı problemi, bir felsefi sorun şeklinde felsefenin en eski ve esaslı sorunu olarak değerlendirilebilir.¹

Çıkış noktası itibarıyla meseleye yaklaşıldığında, felsefenin en eski ve esaslı probleminin temelinde insanın bulunduğu görülmektedir. Zira ilk çağa bakıldığında insan düşüncesinin, önce aleme yöneldiği ve alemin varlığını ateş gibi, su gibi tabiat materyalleriyle açıklamaya çalıştığı görülür. İlk çağda ön plana çıkan varlık hakkındaki düşüncenin, Sokrates'le (469-399) birlikte insana yönelmesinden hareketle varlığın temellendirilmeye çalışıldığı görülmektedir. Daha sonra orta çağa geldiğimizde özellikle Hıristiyanlığın yayılmasıyla, "her şeyi yaratan", "mutlak kudret sahibi" bir varlık düşüncesi temelinde meselenin ele alındığı görülebilir.

Düşüncenin bu şekilde bir gelişim seyri izlemesinden de anlaşılacağı gibi, insan öncelikle kendi varlığının bilincinde olan bir varlık olarak nasıl var olduğu problemine yaklaşmıştır. Bu yaklaşımını önceleri tabiatın materyalleriyle, sonraları kendisiyle ve kutsal dinlerin ortaya çıkışından sonra da aşkın varlıkla temellendirmeye çalışmıştır. Dolayısıyla, Tanrı'nın varlığı problemi, evren karşısında, kendi varlığının bilincinde olan bir varlık olarak insanın merak ve araştırma yetisinin bir sonucu ortaya çıkmış olan bir problemdir. Hatta bu problemin felsefenin başlangıcından beri insan düşüncesini meşgul eden bir mesele olması sebebiyle, uzun bir müddet düşüncenin yönü varlık problemi üzerinde yoğunlaşmış, dolayısıyla metafizikle ilgili konular felsefe üzerinde hakim olmuştur.²

Tanrı'nın varlığını delillendirme gayretinin çeşitli sebepleri olduğu görülmektedir. Hiç şüphesiz bunların başında, ilahi dinlerin kutsal kitapları gelmektedir. Zira bu kitaplar insanlara, kendilerini ve diğer her şeyi yaratan bir yaratıcıdan söz etmekle kalmaz aynı zamanda, o yaratıcıya inanılmasını da ister. Bu yüzden kutsal kitaplarda birçok delil yaratıcının varlığını ortaya koymaktadır. Ayrıca belli bir dine mensup olan kimsenin, inandığı din konusundaki imanını artırması da bir diğer sebeptir. Zira, iman kişisel olmakla birlikte, ferden ruhunda yer ettiği andan itibaren, hayatını inancı doğrultusunda düzenlemesi konusunda itici bir güç olur. Öte yandan, insan inanan biri olsa bile, ara sıra inancında şüpheler meydana gelebilir. Bu da

¹ Hilmi Ziyâ Ülken, *Felsefeye Giriş*, Ankara, 1963, s. 55-60.

² Takiyettin Mengüşoğlu, *Felsefeye Giriş*, İstanbul, 1958, s. 305; Mehmet Aydın, *Din Felsefesi*, İzmir, 1990, s. 14-16.

Tanrı'nın varlığına delil bulma sebeplerinden biri olarak değerlendirilmelidir. Bu şekilde varlıkla ilgili soruya cevap bulma veya şüphelerinden kurtulma amacını taşıdığı görülmektedir. Bunlara ek olarak insanın Tanrı'nın varlığı hakkındaki bilgisinin de epistemolojik bir nitelik taşıması ve felsefi sistemlerin bu konu üzerinde durmuş olması da gösterilebilir.³

Üzerinde araştırma yaptığımız Malebranche'in da (1638-1715), felsefenin temel problemlerden biri olan, Tanrı'nın varlığı problemi hakkında bir takım görüşleri vardır. Ancak öncelikle onun yaşadığı dönemde bu problemin mahiyetinin ortaya konulmasının daha doğru olacağı kanaatindeyiz.

Bilindiği gibi ortaçağ düşüncesi skolastik felsefenin⁴ hakim olduğu bir düşüncedir. Ortaçağa gelinceye kadar, insanın efendisi olan yalnızca devletti. Ortaçağa gelindiğinde ise, devletin otoritesine ortak olan kilise ile birlikte efendi sayısı ikiye çıkmış bulunuyordu. Önceleri devlete karşı, ferdi hakları koruyucu görünen kilisenin, devlet iktidarına ortak olmasından sonra baskıcı bir tutumla her şeyi tekelinde tutma çabası neticesinde, bu dönemde düşüncenin donuklaşmış olduğu, ilmî ve fikrî ilerlemenin ancak kilisenin müsaade ettiği oranda gerçekleşebildiği görülmektedir.⁵ Halbuki fikir üretme tekamülün temel şartıdır⁶ ve bu dönemde Hıristiyanlık düşüncesinin, diğer bütün düşünme faaliyetlerinin önünde engel olarak durduğunu söylemek mümkündür.⁷

Bu sebepten dolayı Batı dünyasının Tanrı tasavvurunda ortaçağ Hıristiyan inanç sisteminin hakim olduğu görülmektedir. Başka bir ifadeyle ortaçağın Tanrı anlayışı tamamen Hıristiyanlık inançlarıyla şekillenmektedir. İlkçağın Tanrı anlayışından farklı olarak bu dönemde, evreni iradesiyle yoktan var eden aşkın bir varlık anlayışı görülmektedir.⁸ Bu anlayış, yaratan ile yaratılan arasındaki büyük farklılığı da ortaya koyar. Zira ilkçağda Tanrı yaratan değil sadece yapan idi.⁹ Halbuki Hıristiyan Tanrı tasavvurunda, yaratan ile yaratılan arasındaki münasebet çok önemlidir. Bu münasebet ise, Tanrı'nın dilemesiyle var olan insanın hayatının anlam ve amacı, yaratanın istediklerini yerine getirmekten ibarettir.

³ Aydın, *a.g.e.*, s. 14-16.

⁴ Skolastik felsefeyi ortaçağ Hıristiyan felsefesine verilen isim olarak tanımlayan S. Hayri Bolay, Skolastik felsefenin Yeni eflatuncu düşüncenin aksine Aristocu bir karakter taşıdığını söylemektedir. bkz. S. Hayri Bolay, *Felsefi Doktrinler Sözlüğü*, Ankara, 1987, s. 252. Ayrıca geniş bilgi için bkz. Jennifer Trusted, *Fizik ve Metafizik*, çev. Seval Yılmaz, İstanbul, 1995.

⁵ John Bagnell Bury, *Fikir ve Söz Hürriyeti*, çev. Avni Başman, İstanbul, 1959, s.55; Albert Bayet, *Dine Karşı Düşünce Tarihi*, çev. Cemal Süreyya, İstanbul, 1994, s. 71.

⁶ Ali Duman, *İslâm Hukukuna Göre Siyasî Fikir Hürriyeti*, (Basılmamış Doktora Tezi), Konya, 1999, s. 2-3.

⁷ Ali Erbaş, *Hıristiyanlık'ta Reform ve Protestanlık Tarihi*, İstanbul, 2004, s. 17-32.

⁸ Kutsal Kitap, Matta, 5: 27-36.

⁹ Platon, *Devlet* çev. S. Eyüboğlu-M.Ali Cimcoz, İstanbul, 1995, s. 315; Platon, *Sokrates'in Savunması*, çev. Teoman Aktürel, İstanbul, 1966, s. 17 vd.

Hıristiyan Tanrı tasavvurunda, Tanrı'nın insan biçiminde yeryüzüne inmiş olan İsa ile bütünleşerek günahattan ve hatta ölümden dahi kurtulacağı inancı da önemli bir rol oynamaktadır. Nitekim bu *kurtuluş* kavramının Hıristiyanlıkta büyük bir yeri vardır. Bu inanca göre insan, asli günah sebebiyle kötü, yaratılışı itibariyle günahkar ve aciz bir varlık olmuştur. Bunun için de kendi imkanlarıyla ne kadar uğraşsa da *Tanrı'nın inayet'i* olmadıkça kurtulamaz.¹⁰

Ortaçağdan başlayarak Malebranche'ın yaşadığı XVII. yüzyıla kadarki dönemde Tanrı'nın varlığı probleminin Hıristiyan inancı ile çözülmüş olduğu düşünülmektedir.

XVII. yüzyıla gelindiğinde ise, kilisenin öngördüğü Tanrı inancına, insanların farklı ve yeni inançlar yoluyla karşı çıktıkları görülmektedir. Özellikle Rönesans hareketinin düşünceye getirdiği canlılıkla artık kilisenin baskıcı tutumu karşısında insanlar seslerini yükseltmeye başlamışlar ve ulaştıkları noktada Hıristiyanlık ile bilimin uzlaşamayacağı iddiaları gündeme gelmiş durumdadır.

Din ile bilimin uzlaşamayacağı iddialarının yaygın olduğu böyle bir dönemde ortaya çıkan ve bilim ile Hıristiyanlığın çelişmeyeceğini ileri süren Malebranche, skolastik felsefenin temsilcisi Saint Augustinus'un (354-430) fikirleriyle kartezyen felsefenin kurucusu Descartes'ın (1596-1650) fikirlerini birleştirmek suretiyle yeni bir düşünce geliştirmeye çalışır.

Yukarıdaki ifadelerden de anlaşılacağı üzere Malebranche'ın Tanrı anlayışının, klasik Hıristiyan Tanrı anlayışı olduğu rahatlıkla fark edilebilir. Nitekim o, maddî alemin varlığını, Tanrı ancak onu yaratmayı istediği için var olduğu¹¹ şeklinde ifade ederek ortaya koymaktadır. Bazı eserlerinde Malebranche'ın, Tanrı'yı "her şeyi yaratan",¹² "alemi düzenleyen",¹³ "alim",¹⁴ "irade sahibi",¹⁵ "her yerde hazır ve nazır olan"¹⁶ şeklinde tanımladığı görülmektedir.

Tanrı'nın varlığının delilleri, tıpkı Tanrı'nın varlığı problemi gibi, felsefenin temel konuları arasındadır. Başka bir ifadeyle Tanrı tasavvurunun felsefedeki yeri kadar, Tanrı'nın varlığının çeşitli şekillerde delillendirilmesi de önemlidir denilebilir. Tanrı'nın varlığını delillendirmek amacıyla ileri sürülmüş deliller aslında akıl-vahiy ve akıl-iman ilişkisini açıklama amacına yönelik olarak ileri sürülmüş bir anlama çabasıdır. Bütün deliller esas itibariyle, aşkın bir varlığı temellendirmeye çalışmaktadır.¹⁷ Özellikle büyük ve yaygın dinlerin ortaya çıkışından sonra, zaten felsefe tarafından da

¹⁰ Malebranche, *a.g.e.*, IV-V, s. 13.

¹¹ Malebranche, *Metafizik ve Din Üzerine Görüşmeler*, s. 53.

¹² Malebranche, *Hakikatin Araştırılması*, III, s. 41.

¹³ Malebranche, *a.g.e.*, I, s. 12.

¹⁴ Malebranche, *a.g.e.*, I, s. 160-161.

¹⁵ Malebranche, *a.g.e.*, IV-V, s. 9.

¹⁶ Malebranche, *a.g.e.*, III, s. 91.

¹⁷ Necip Taylan, *Düşünce Tarihinde Tanrı Sorunu*, İstanbul, 1998, s. 11.

ciddiyetle üzerinde durulan Tanrı ve Tanrı'nın varlığı hakkındaki deliller konusu üzerinde pek çok düşünür ve din adamının önemli fikirleri sürdüğü bilinen bir gerçektir. Felsefe tarihinde yer alan hemen hemen bütün filozoflar bu önemli problem hakkında bir takım fikirler üretmişlerdir.¹⁸

Nitekim felsefenin en eski ve temel problemi olan Tanrı'nın varlığı konusu ve delillendirme gayretleri hem felsefe tarihinin hem de din felsefenin konuları arasında sayılabilir. Din felsefesi, dinin felsefi bakış açısıyla irdelenmesidir. Burada Malebranche'ın Tanrı anlayışı ile ilgili düşüncelerini ortaya koyarken, Tanrı hakkındaki düşüncelerini kastetmekteyiz. Bu sebeple de din felsefesinde Tanrı'nın varlığı probleminde, en fazla kullanılan ontolojik delille ilgili Malebranche'ın yaklaşımlarının gösterilmesi yerinde olur kanaatindeyiz. O'nun : *“..hakiki yalnız bir tek Tanrı var olduğu için hakiki bir tek neden var olduğunu, her şeyin mahiyet ve kuvvetinin Tanrı'nın iradesinden başka bir şey olmadığını, bütün tabii nedenlerin hiç de hakiki nedenler olmayıp sadece, vesile nedenleri olduklarını ve iş bu hakikatin sonrası olacak daha başka bazı hakikatleri ispatlamak zaruridir”*¹⁹ şeklindeki ifadelerinden, Tanrı'nın varlığının delillendirilmesinin zorunlu olduğu düşüncesine sahip olduğu görülmektedir. Bu delillendirme ise ancak ontolojik delille gerçekleştirilebilir.

Zihnimizde ilk bulduğumuz, bütün açıklamaların ilk prensibi ve ilk temeli olan varlığın açıklanması mümkün değildir. O'nun tasavvuru vasıtasız olarak doğrudan doğruya idrak edilir.²⁰ Varlık bilgisi, varlık nazariyesi anlamına gelen ve varlığı varlık olarak, bize görüldüğü gibi değil, hakikatte olduğu gibi ele alıp, inceleyen felsefe dalı olan ontolojiden²¹ hareketle, Tanrı'nın varlığını delillendirmeye çalışan ontolojik delil, *Mükemmel Varlık* ya da *Zorunlu Varlık* gibi kavramları çıkış noktası olarak ve Tanrı'nın varlığını yine Tanrı kavramının analizinden hareketle kanıtlamaya çalışan delildir.²²

Bilindiği gibi ontolojinin temel problemi, var oluşla öz arasındaki ilgiyi belirlemektir. Pozitif bilimlerin verilerinden faydalanarak madde, ruh, hayat gibi varlıkların ve bunların ilişkilerinin temelini araştırır. Ayrıca varlıkları veya fenomenleri bize göründükleri şekilde değil, bizatihi kendi halleriyle araştırmayı konu edinen felsefenin veya metafiziğin bir kısmı anlamında da değerlendirilir.²³

¹⁸ Aydın, *a.g.e.*, s. 14.

¹⁹ Malebranche, *Hakikatin Araştırılması*, VI, s. 95.

²⁰ Vahdettin Başcı, *Ontolojik Delil Yönünden Zorunlu Varlık Üzerine Bir İnceleme* (Basılmamış Doktora Tezi), Erzurum, 1989, s. 9.

²¹ Nicolai Hartmann, “Almanya'da Yeni Ontoloji Cereyanı”, çev. Takiyettin Mengüşoğlu, *Felsefe Arkivi*, İstanbul, 1946, C. I, S. 2-3, s. 202-254; İsmail Tunalı, *Sanat Ontolojisi*, İstanbul, 1984, s. 7.

²² Aydın, *a.g.e.*, s. 22; Taylan, *a.g.e.*, s. 17.

²³ Bolay, *Felsefi Doktrinler Sözlüğü*, s. 194.

Varlık delili de denilen ontolojik delil, Tanrı'nın varlığını, deneye bağlı olmaksızın kanıtlama iddiasındadır. Bu delille Tanrı'nın varlığının delillendirilmesi, Tanrı varsa, nasıl olması gerektiği gibi bazı gerçeklikleri içeren bir kısım mantıksal veri ve gerçekliklerin esas alınmasına dayanır ve daha sonra bunlardan Tanrı'nın varolmasının zorunlu olduğu sonucuna ulaşır.²⁴ Ontolojik delil yani varlık bilimi, bir anlamda duyularla kavranamayan varlığın maddî olmayan yapısını veya var olanların özünü inceleyen bilimdir.²⁵ Başka bir ifadeyle ontolojik delil, akla dayanarak zorunlu varlık fikrine ulaşan en önemli delildir.²⁶ Bir istidlal olmayıp, vasıtasız bir bilinç olayının bir delil halinde formüle edilmesi²⁷ olan Ontolojik delil, diğer delillerin aksine, *Mükemmel Varlık* kavramını çıkış noktası olarak ele alır, bu sebeple de diğer delillerden yapı itibarı ile farklıdır.²⁸ Bu delil, yokluğunun düşünülmesi mantıken muhal olan mükemmel varlık fikrinden hareket ettiği için varlıktaki mahiyet-varlık arasındaki münasebete dayanmaktadır.²⁹

Ontolojik delille Tanrı'nın varlığının delillendirilmesi çabasının ilk çağdan beri yapılagelen bir uygulama olduğu ve ortaçağda da oldukça fazla kullanıldığı söylenebilir. Ontolojik delili ilk defa bir *delil* şekli içinde dile getiren Anselm (1033-109), Tanrı'nın varlığını, *Tanrı* kavramının tahlilinden çıkarmaya çalışmıştır.³⁰ Anselm, Tanrı'yı, "*kendisinden daha büyüğü tasavvur edilemeyen şey*"³¹ veya "*kendisinden daha mükemmeli düşünilemeyen varlık*"³² olarak tanımlamakta ve "*kendisinden daha büyüğü tasavvur edilemeyen şey, öyle gerçek bir biçimde vardır ki, onu var olmayan olarak tasavvur etmek bile imkansızdır*"³³ şeklindeki düşünceleriyle Tanrı'nın zorunlu olarak var olan bir varlık olduğunu ortaya koymaktadır.

Anselm, ontolojik delili iki şekilde ele almaktadır. Ona göre zihinde olan bir şeyle gerçekte olan bir şey arasında ayırım bulunmaktadır. *En Mükemmel Varlık* sadece zihinde bulunuyorsa, bu varlığın zihnin dışında da gerçekleşmemesi çelişki doğurmaktadır. Bu, delilin birinci şeklidir. İkinci şekilde ise, delil sadece Tanrı'nın varlığına değil de O'nun *zorunlu olarak* var oluşuna yönlendirilmektedir. Burada Tanrı, yokluğunun düşünülmesi

²⁴ Aydın, *a.g.e.*, s. 22; E. Gilbert, "Ontoloji" mad., *Encyclopedia of Britannica*, London, 1970, XVI, s. 976; Hamdi Onay, *İhvan-ı Safâ'nın Varlık Anlayışı*, Basılmamış Doktora Tezi, Kayseri, 1997, s. 17.

²⁵ Bolay, *a.g.e.*, s. 194; Bedia Akarsu, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, s. 190; Orhan Hançerlioğlu, *Felsefe Sözlüğü*, İstanbul, 1989, s. 439; Gilbert, *a.g.m.*, XVI, s. 976.

²⁶ Vahdettin Başçı, "Anselm'de Ontolojik Delil Anlayışı", *Felsefe Dünyası*, S. III, Ankara, 1992, s. 177.

²⁷ Başçı, *Ontolojik Delil Yönünden Zorunlu Varlık Üzerine Bir İnceleme*, s. 134.

²⁸ Aydın, *a.g.e.*, s. 22.

²⁹ Başçı, *a.g.e.*, s. 19.

³⁰ Aydın, *a.g.e.*, s. 22.

³¹ Anselm, "Tanrı'nın Yokluğunu Tasavvur Etmenin İmkansızlığı", *Klasik ve Çağdaş Metinlerle Din Felsefesi*, çev. Cafer Sadık Yaran, Samsun, 1997, s. 53.

³² William J. Wainwright, *Philosophy of Religion*, California, 1988, s. 4.

³³ Anselm, *a.g.e.*, s. 54.

imkânsız olan bir varlık olarak kabul edilmektedir. Zorunlu varlık, kendiliğinden var olan bir varlığı ifade eder. Sonsuz derecede mükemmel olan Tanrı, bir şeyle veya zamanla sınırlandırılmayacağından dolayı, O'nun hem var olma hem de var olmama imkânı kabul edilmemektedir. O zaman Tanrı zorunlu olarak vardır.³⁴

Aynı şekilde ontolojik delille Tanrı'nın varlığını kanıtlamaya çalışanlardan biri de Malebranche'ın da metot açısından takipçisi olduğu Descartes'dır. O da, kendisinden daha mükemmeli düşünilemeyen varlık kavramından hareketle, insan dahil her şeyi yaratan ve eksiksiz olan bir varlığın bulunması gerektiği sonucuna ulaşmıştır.³⁵ Aynı zamanda o, Tanrı'nın varlığının zorunlu olarak kabul edilmesi gerektiği düşüncesindedir. Metodu gereği şüpheci olan Descartes : “İlkin, az önce kabul ettiğim kural, yani, pek açık ve pek seçik olarak kavradığımız bütün şeylerin doğru olduğu kuralı, ancak Tanrı var ya da mevcut olduğu, mükemmel bir varlık olduğu ve bizde var olan her şey O'ndan geldiği için doğrudur. Buradan da, gerçek şeyler olan ve açık, seçik oldukları ölçüde bize Tanrı'dan gelen fikirlerimizin ya da kavramlarımızın doğru olmamalarına imkan olmadığı sonucu çıkar.”³⁶ diyerek, kendisinden şüphe etmenin imkansızlığından Tanrı'nın varlığından da şüphe edilemeyeceğini çıkarmaktadır. Böylece o, yanlış ve eksikliği Tanrı'nın yaratmış olduğunu kabul etmenin, mükemmelliğin yokluktan geldiği iddiasına oranla daha tutarlı olduğu gerekçesiyle, kötülük problemine de bir çözüm bulmaktadır.³⁷

Malebranche'ın da Tanrı'nın varlığının delillendirilmesinde ontolojik delilden yararlanmış olduğunu görmekteyiz. *Metafizik ve Din Üzerine Görüşmeler* adlı eserinde “... manevi güzelliklerle dolu diğer alemin varlığını delillendirmek, maddî alemin varlığını delillendirmekten çok daha kolaydır”³⁸ diyen Malebranche, “Sonsuz akılla bilinir uzam, zihnimin bir değişimi değildir; o değişmez, ebedî, zaruridir. Onun gerçekliğinden ve sonsuzluğundan şüphe edemem. Halbuki her değişmez, ebedî, zarurî ve bilhassa sonsuz olan şey, yaratılmış bir şey değildir ve yaratılmış bir şeye ait olamaz. O halde uzam yaradana aittir ve ancak Tanrı'da bulunabilir. O halde bir Tanrı, bir de akıl vardır; kendisinde benim ve bütün insanların zihnine bollukla verdiği tamamıyla akılla bilinir ideler vasıtasıyla beni aydınlatan aklın bulunduğu bir Tanrı”³⁹ şeklindeki düşünceleriyle Tanrının varlığına ulaşmaktadır. Tanrı'yı sonsuz olarak niteleyen Malebranche, sonsuzun ilk örneği bulunmaması gerektiği ve yapılmış (yaratılmış) olmayacağını söylemektedir⁴⁰. Bu konuda, “Hiç bir sonlu sonsuzu temsil

³⁴ John Hick, *Philosophy of Religion*, New Jersey, 1983, s. 16.

³⁵ Geniş bilgi için bkz. Descartes, *Metot Üzerine Konuşma*, s. 34-37.

³⁶ Descartes, *a.g.e.*, s. 38.

³⁷ Descartes, *a.g.e.*, s. 38.

³⁸ Malebranche, *Metafizik ve Din Üzerine Görüşmeler*, s.53.

³⁹ Malebranche, *a.g.e.*, s. 76.

⁴⁰ Malebranche, *a.g.e.*, s. 81.

edemez. Eğer Tanrı düşünülüyorsa onun var olması lazımdır”⁴¹ diyen Malebranche, Tanrı'nın bir ilk örneği olmadığını, kendisinin ilk örneğinin yine kendisi olduğunu ve bütün varlıkların ilk örneğinin de yine Tanrı'da bulunduğunu ifade etmektedir. Ayrıca o, aynı eserinde “Bir Tanrı vardır önermesi, kendi kendine, herhangi bir şeyin mevcudiyetini tasdik eden bütün önermelerin en açığıdır ve hatta düşünüyorum o halde varım önermesi kadar kesindir”⁴² diyerek kanaatini ortaya koymaktadır.

Tanrı düşüncesinin insanın varlığında yer aldığını ileri süren Malebranche, Tanrı fikrinin uyanması için Tanrı'yı hatırlatacak herhangi bir şeyin bile yeterli olacağı düşüncesindedir.⁴³ Bu düşünce de Tanrı'dan hareketle Tanrı'yı izah etmek ya da varlığını delillendirmek şeklinde değerlendirilebilir. Öte yandan, Descartes'ın “düşünüyorum o halde varım” önermesine benzer bir şekilde onun da kendisini duymasını gerektirdiği bir düşüncede de Tanrı'nın varlığını apaçık olarak hissetmiş olduğunu görmekteyiz. O : “Bir Tanrı'nın var olduğu O'na uyanın, bana terettüp ettiği de apaçık bir şeydir, çünkü kendimi duyuyorum”⁴⁴ demektedir.

Malebranche'ın ontolojik delili kullandığı yerlerden biri de şöyledir: “Şüphesiz bütün insanlar, bir Tanrı olup olmadığını sordukları zaman, Tanrı idesine sahiptirler, yahut sonsuz düşünürler. Fakat Tanrı olmadan da onu düşünebildiklerini zannederler. Çünkü hiç bir sonlunun onu temsil edemediğini düşünemezler. Kendi kendilerinde görülmeyip, onları temsil eden idelerde görüldüklerinden, var olmadan görülmüş olabilen yaratıkları sebebiyle, hiç var olmamış bir çok şeyleri düşünebildikleri gibi, aynen sonsuzda da bunun böyle olduğunu ve var olmadan düşünülebildiğini zannederler. İşte her anda rastladıkları ve kendi içlerinde çevrildikleri ve ideleri üzerinde düşündükleri taktirde derhal tanıyacıkları şeyi, tanımadan araştıranların yaptığı budur”⁴⁵ Buradaki düşüncesine dikkat edilirse Malebranche'ın, Tanrı hakkındaki inkar veya şüphenin bile, Tanrı idesinin varlığına delalet ettiğini ileri sürdüğü görülecektir. Malebranche'ın, *Hakikatin Araştırılması* adlı eserinin bir çok yerinde de yine ontolojik delilden istifade ederek Tanrı'nın varlığını delillendirmeye çalışma gayretinde olduğu görülür. Nitekim o, “Tanrı'nın özünden başka öz olarak anlaşılır hiç bir öz bulunmadığına ve O'nun ışığı olmadan hiç bir şeyin apaçık olarak sezilip anlaşılmadığına ve zihinlerin özden birleşmiş olmaları dahi bunları karşılıklı olarak görünür bir duruma getirmeyeceğine inanıyorum”⁴⁶ diyerek, Tanrı'nın ilk ve mutlak öz olduğunu söylemektedir.

⁴¹ Malebranche, *a.g.e.*, s. 81; Malebranche, *Hakikatin Araştırılması*, IV-V, s. 141-142.

⁴² Malebranche, *Metafizik ve Din Üzerine Görüşmeler*, s. 81.

⁴³ Malebranche, *Hakikatin Araştırılması*, II, s. 38-39.

⁴⁴ Malebranche, *a.g.e.*, IV-V, s. 148-149.

⁴⁵ Malebranche, *Metafizik ve Din Üzerine Görüşmeler*, s. 85-86.

⁴⁶ Malebranche, *a.g.e.*, III, s. 59.

Bu düşünceler Occasionalist⁴⁷ düşüncüyü savunan Malebranche'ın Tanrı'da görme⁴⁸ anlayışının da göstergeleridir.

Ontolojik delili kullanarak zorunlu varlığı ortaya koyma gayretinde olan Malebranche'ın, “*Tanrı fikri yahut Külli Varlık fikri, hiç bir kayıtla bağlı olmayan ve sonu bulunmayan varlık fikri, hiç de zihnin bir uydurması değildir.*”⁴⁹ ifadelerinden de anlaşılacağı üzere Tanrı düşüncesinin insanların uydurması olamayacağını ispatlamaya çalıştığı görülmektedir. Ayrıca, “*Cisimlerin var olmamaları mümkündür. Çünkü, cisimler varlığa karışan ve ona bağlı bulunan varlıklardır. Fakat hiç bir kayıtla bağlı olmayan varlık zaruridir, bu varlık bağımsızdır, varlığı ancak kendisinden ileri gelir, var olan her şey ondan gelir. Herhangi bir şey varsa vardır, çünkü var olan her şey ondan gelir; fakat cüzi hiç bir şeyin artık var olmayacağı vakitte, hiç bir kayıtla bağlı bulunmayan varlık yine var olacaktır. Çünkü o, kendi kendine vardır ve O, hiç yokmuş diye açıkça düşünülemez, aksi taktirde O, cüz’i bir olarak düşünülmüş ve O’na ait fikirden başka herhangi bir fikir göz önünde tutulmuş olur. Zira Tanrı’nın var olduğunu anlamayanlar, genel olarak, varlığı hiç göz önünde tutmazlar, sadece filan varlığı, dolayısıyla var yahut yok olabilen bir varlığı göz önünde tutarlar.*”⁵⁰ diyen Malebranche, zorunlu varlıkla mümkün varlık arasındaki ilişkiyi ve mümkün varlık üzerinde düşünenlerin düşünce yanlışlıklarını ifade etmektedir. Ayrıca Malebranche'ın, Tanrı'nın kendi kendisiyle bilinebileceği düşüncesini⁵¹ taşıdığı da görülmektedir.

Tanrı-insan ilişkisinin de yine ontolojik delil yoluyla Tanrı'nın varlığına delalet ettiği düşüncesinde olan Malebranche: “*insan kendi kendinin ışığı değildir; cevheri insanı aydınlatmak şöyle dursun, cevherin kendi de insana anlaşılamazdır; insan bütün ruhları aydınlatan üniversal aklın ışığından, aklın tamamen aydınlık olan kendi cevherinde onlara açtığı akılla bilinir idelerden başka hiç bir şeyi tanımaz. Yarattılmış akıl, ruhumuz,*

⁴⁷ Occasionalism; vesile nedenler öğretisi, nedenselliğin, Tanrısal bir eylem olduğunu ileri süren öğretisi ve Tanrı'nın, insanın bütün algılarının ve iradi hareketlerinin hakiki nedeni olduğunu ileri süren doktrin. Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, İstanbul, 2005, s. 1255-1256; Orhan Hançerlioğlu, *Felsefe Ansiklopedisi*, İstanbul, 1980, VII, s.170; Hançerlioğlu, *Felsefe Sözlüğü*, İstanbul, 1989, s. 446; Alfred Weber, *Felsefe Tarihi*, çev. H. Vehbi Eralp, İstanbul, 1991, s. 225. Ayrıca detaylı bilgi için bkz., Majid Fakhry, *Islamic Occasionalism*, London, 1958, s. 9; Haydar Dölek, “Malebranche'in Hayatı, Eserleri ve Döneminin Felsefi Yapısı”, *Hikmet Yurdu*, Yıl 3, C. 3, S. 6, Malatya, 2010, s. 170.

⁴⁸ Occasionalizmin en önemli sonuçlarından biri olarak kabul edilen *Tanrı'da görme* anlayışı; insanın maddi şeylerde gördüklerini ancak *Tanrı'dadır* şeklinde görmesi ve düşünmesi diye açıklanabilir. Diğer bir ifade ile, dış dünyadaki nesnelere bizde bir ide veya düşünce meydana getiremeyeceği için tüm idelerimiz Tanrı'dan çıkar, yani bir şeyi bildiğimiz zaman, Tanrı'nın zihnindeki ideleri bilmekteyiz. O halde bizi aydınlatmak suretiyle bir şeyi bilme olanağı veren Tanrı olmaktadır. Cevizci, *a.g.e.*, s. 1255-1256; Weber, *a.g.e.*, s. 225; Osman Pazarlı, *Metinlerle Felsefe Tarihi*, İstanbul, 1950, s. 112.

⁴⁹ Malebranche, *a.g.e.*, IV-V, s. 132.

⁵⁰ Malebranche, *a.g.e.*, IV-V, s. 132-133.

⁵¹ Malebranche, *a.g.e.*, III, s. 109.

*insan zihni, en saf ve en yüksek zekalar ışığı iyice görebilirler; fakat onu sırf kendi derinliklerinden çıkaramaz yahut hasıl edemezler; onu kendi cevherinden meydana getiremezler. Ebedi, değişmez, zaruri hakikatleri ilahi kelimada, ebedi, değişmez, zaruri bilgelikte keşfedebilirler; fakat onlarda ancak çok defa çok canlı, fakat her zaman karanlık ve bulanık duyguları, zulmetlerle dolu tavırları bulabilirler. Kısaca, kendilerini temaşa ederek hakikati keşfedemezler. Kendi öz cevherlerinden beslenemezler. Zekaların hayatını ancak bütün ruhları canlandıran üniversal akılda bulabilirler*⁵² ifadelerindeki düşüncesiyle, üniversal akıl diye isimlendirdiği Tanrı'nın sayesinde insanların hakikate ulaşabileceklerini vurgulamaktadır.

Sonuç olarak, Descartes'in akılcı ve kartezyen felsefesinin etkisinde kalan Malebranche, Tanrı bilgisinin aklın yardımcısı olduğu görüşündedir. Ve akıl ile vahiy arasındaki münasebet sebebiyle felsefe ile dini uzlaştırmaya çalışmıştır. O, felsefi metodunu ortaya koyarken takipçisi olduğu Descartes gibi şüpheli ve akla dayanmaktadır. Aklı hep üstün tutmakta ve ona her zaman danışılması gerektiğini belirtmektedir. Ona din konusundaki düşüncelerinin dışında metafizik konularda akılcı diyebiliriz. Malebranche'ın, felsefesinin temelini, Occasionalisme'in 'vesilecilik'ten sonraki ikinci önemli sonucu olan *Tanrıda görme* anlayışı oluşturmaktadır.

Tanrı tasavvurunun felsefedeki yeri kadar, Tanrı'nın varlığının çeşitli şekillerde delillendirilmesi de önemlidir. Tanrı'nın varlığını delillendirmek amacıyla ileri sürülmüş deliller aslında akıl-vahiy ve akıl-iman ilişkisini açıklama amacına yönelik olarak ileri sürülmüş bir anlama çabasıdır. Malebranche'da, Tanrı'nın varlığı probleminde O'nun varlığını felsefi delillerle ispatlama yönündeki girişimlerinde genel olarak ontolojik delili kullanmıştır. Tanrı düşüncesinin insanın zihninde yer aldığını bu sebeple insanda Tanrı fikrinin ortaya çıkması için Tanrı hakkında her hangi bir imgenin bile yeterli olacağı düşüncesindedir. Bu tasavvurun bizi ulaştırdığı sonuç, Tanrı'nın varlığının yine Tanrı'nın kendisinden hareketle delillendirilmesi şeklinde açıklanabilir.

Netice olarak Malebranche'ın düşünce tarihi açısından bir değerlendirilmesi yapıldığında, özellikle Hıristiyan düşünce tarihinde, Hıristiyanlık ile felsefenin çelişmeyeceği iddiasıyla ortaya çıkan bir düşünür olduğu söylenebilir.

⁵² Malebranche, *Metafizik ve Din Üzerine Görüşmeler*, s. 99-100.